

Chinese code om het schrift te moderniseren. Achter ieder karakter dat vandaag geleerd en gebruikt kan worden, staat een groep mensen die zich daar enorm voor heeft ingespannen. Met als enige wegkaart hun obsessieve liefde voor de Chinese taal bewandelden ze het avontuurlijke en gevaarlijke pad van ontdekking en revolutie.

1

EEN REVOLUTIONAIRE
MANDARIJN
(1900)

ÉÉN TAAL VOOR HEEL CHINA

Het was de eerste lente van de twintigste eeuw. De rode den-
nen stonden in bloei en op de berg Tai lag nog sneeuw
toen een boeddhistische monnik arriveerde in de haven
van Yantai, een stad in het noordoosten van het Chinese keizerrijk.
Het schemerde al en terwijl hij zich zo onopvallend mogelijk voortbe-
woog, hoorde hij de fluitende en zingende mannen boven het geroe-
zemoes van de dokken uit komen. De zoeklichten van de Britse slag-
schepen die langs het pas bezette gebied patrouilleerden, scheerden
met regelmatige tussenpozen over de landtongen. De monnik liep
vervolgens met snelle pas langs de kust. Verborg in zijn stoffige ge-
waad had hij een document dat de Chineestelijke wereld voor altijd
zou veranderen.

Degenen die hem de dagen daarna op zijn voetreis tegenkwamen,

zullen niets bijzonders aan hem hebben gemerkt. Hij zag er doodgewoon uit. Hij had een brede neus, ingevallen wangen en zijn gefronste voorhoofd paste bij zijn naar beneden getrokken mondhoeken. Zijn vrij humorloze gezicht met een lange sik die als een kompasnaald naar de grond wees, straalde een kalme waardigheid uit. Het was het soort gezicht dat door ouderdom wel rond, maar niet per se vriendelijker wordt. Als de monnik al iets opvallends had, dan was het dat hij in gesprekken behoorlijk stekelig klonk voor iemand die een spiritueel en van wereldse passies verstoken leven zou leiden. Die toon werd veroorzaakt door gefrustreerde ambitie.

De vermoeide en ongewassen man was in feite alleen maar als monnik vermomd. Wang Zhao had zich een schuilnaam aangemeten en als hem naar zijn reis werd gevraagd, antwoordde hij dat hij net uit de afgelegen buitenpost Taiwan kwam. Dat was een goede dekmantel omdat het zo ver van zijn route lag dat de lokale bevolking er niets vanaf wist. Het eiland was al eeuwen een schuilplaats voor piraten die de Zuid-Chinese Zee bevoeren. Zij verscholen zich in het grillige gebergte en verder werd het niemandsland alleen bevolkt door inheemse koppensnellende stammen en politieke bannelingen. In 1895 was het de eerste kolonie geworden van de Japanners, nadat die moeiteloos de Eerste Chinees-Japanse Oorlog gewonnen hadden. Taiwan was een toevluchtsoord voor ongenode gasten, veilig buiten het bereik van de Chinese wet.

Eigenlijk had Wang zich in Japan zelf verborgen gehouden. Sinds twee jaar was hij een gezochte vluchteling met een flinke premie op zijn hoofd. Keizerin-weduwe Cixi, die de Qing-monarchie met stevige hand bestuurde, had persoonlijk zijn arrestatie wegens verraad bevolen. Maar het verlangen naar zijn vaderland was toch sterker geweest dan de angst om te worden opgepakt. Zijn plan was om naar de provincie Shandong te gaan en dan zigzaggend naar de noordelijke havenstad Tianjin, zijn geboortestad, te lopen. Overdag dommelde

hij in de velden en 's nachts liep hij zo'n 25 kilometer onder de sterrenhemel. Hij had weinig bagage en meed de hoofdwegen. Om zijn dekmantel te beschermen had hij alleen een katoenen zak, twee boeddhistische rituele voorwerpen en een roodgelakte ijzeren staf bij zich. Onderweg kon hij altijd in dorpen om aalmoezen of voedsel en water vragen. Soms was hij de wanhoop nabij. Op een gegeven moment werden de paden zo steil en rotsachtig dat hij om de paar stappen moest stoppen om op adem te komen. Al hijgend verzamelde hij moed om verder te gaan over de bergketen die op een eindeloos kerkhof leek. Wanneer hij zo een tijd stilstond in het grauwe licht van winderige dagen zag hij nauwelijks leven – zelfs geen grassprietje. Het was onder alle omstandigheden een lange en zware reis geweest, maar voor een gezochte vogelvrijverklaarde was het pure overmoed.

Wang had opzettelijk geen westers ogende leren tas meegenomen om niet de in deze streken levende haat jegens buitenlanders op te wekken. Shandong was het epicentrum van de onrust die bekend werd als de Bokseropstand, genoemd naar de aan de krijgskunst ontleende vechtstijl van de deelnemende boeren. De bijgelovige Bokser, getooid met een sjerp om hun middel en doek om het hoofd, beweerden dat de gehate westerlingen nooit tegen hen op konden omdat ze immuun waren voor kogels. In de voorafgaande maanden hadden ze niet alleen treinrails en elektriciteitskabels vernield – de tekenen van buitenlandse inmenging – maar overal vernielingen aangericht.

Wang had nooit de wet willen overtreden. Verre van dat, als een echte confucianistische mandarijn was hij altijd trouw geweest aan het keizerlijk hof en had hij nooit een appèl in de Verboden Stad gemist. Hij had gewoon gepleit voor verandering op een moment dat veel andere ambtenaren nog dommelden in de vergane glorie van hun land of om revolutie schreeuwden. Wang was een uitgesproken aanhanger geweest van de hervormingsbeweging van 1898, bekend als de Honderd Dagen van Hervorming en ontstaan vanuit het besef dat

China zich op een gevaarlijke tweesprong bevond. Om te voorkomen dat zijn land door buitenlanders onder de voet werd gelopen en aan verouderde praktijken ten onder ging, had Wang de hervormingsvoorstellen gesteund. Daarbij ging het om hervormingen van het staatsrecht en het onderwijs, industrialisatie naar westers voorbeeld, modernisering van het leger en postverkeer, wijziging van het examensysteem voor ambtenaren en onderzoek naar de ondoelmatigheid van de logge keizerlijke bureaucratie. Maar hij wilde niet dat het duizenden jaren oude keizerrijk ontmanteld zou worden.

Hoewel China's laatste dynastie – de Qing-dynastie – na 1898 nog bijna vijftien jaar in het zadel bleef, begrepen hervormers als Wang dat zijn land in de aanstormende twintigste eeuw moest moderniseren. Het handhaven van de status quo was gezien de verhouding met andere landen onwenselijk en hoe dan ook niet langer haalbaar. Het Westen was in het Oosten om er te blijven – als het niet fysiek met soldaten in elke straat was, dan toch via alle nieuwe ideeën die binnenstroomden. De klok kon niet meer worden teruggedraaid. China maakte deel uit van de wereld. Maar de vraag was of het zich kon aanpassen en zich weer kon doen gelden in tijden van verandering.

Een belangrijk obstakel bij de aanpassing was duidelijk de Chinese taal. Bij onderhandelingen met buitenlanders konden de Chinezen geen goede equivalenten vinden voor beladen begrippen als 'rechten' en 'soevereiniteit'. Met als gevolg dat ze door hun gesprekspartners als barbaars en inferieur werden beschouwd. China had weliswaar één geschreven taal, maar in het dagelijkse leven spraken de Chinezen honderden dialecten van de verschillende grote talen, zoals het Kantonees en Mandarijn. De rol van taal was zo cruciaal dat de Amerikaanse ex-president John Quincy Adams, die de Eerste Opiumoorlog (1839-1842) van een afstand gadesloeg, opmerkte dat de strijd niet om kisten opium en oneerlijke handel ging, maar om woorden en hun betekenis. Dat China niet met de rest van de wereld kon communice-

ren, kwam ook doordat de communicatie binnen de eigen grenzen moeilijk verliep.

Adams wist niet dat de taal een kwestie van leven en dood voor China zou worden: in de moderne tijd ging de taalstrijd centraal staan in de pogingen om het voortbestaan van de natie zeker te stellen. Wang was de personificatie van de poging tot wederopstanding. Hij wilde zijn eigen aanzien terugkrijgen met een plan dat ook China na alle vernederingen weer krachtig moest maken. Op de terugreis naar huis verborg hij in zijn gewaad de papieren die de taalkundige toekomst van zijn land zouden bepalen. Op zijn grondvesten geschud door decennia van interne problemen en ingrijpende confrontaties met andere landen stond het oude keizerrijk aan de vooravond van grote veranderingen. De Chinese wereld en de Chinese taal stonden op het punt een onomkeerbare verandering te ondergaan. Wang was vastbesloten zich in het centrum van de actie te plaatsen.

China verkeerde in 1900 in een staat van beroering. In het land heerste angst. Een vroege illustratie daarvan was de tekening die eind negentiende eeuw rondging, als onderdeel van wat later de 'Kaart van nationale vernedering' ging heten. Op de tekening wordt China bedreigd door allerlei buitenlandse mogendheden, verbeeld door hun avatars, die elk hun deel van het land voor zich opeisen. Vanuit het stroomgebied van de Amoer baant de Russische beer zich een weg door Mongolië en Mantsjoerije en in het noordoosten waakt de keizerlijke zon van Japan over zijn pas verworven gebied. De zuidelijke kustprovincies worden geflankeerd door de Britse leeuw en Franse kikker, waarvan de rivaliteit zich uitstrekt tot Indochina. En een kolossale Amerikaanse zeearend is van plan om boven de Filipijnen en de Grote Oceaan te gaan hangen.

Na de Eerste Opiumoorlog, toen westerse landen China dwongen om vijf havens voor handel open te stellen en aan hen af te staan, was

Tse Tsan Tai, *De situatie in het Verre Oosten*, Hongkong, juli 1899. Deze kaart, een voorloper van een populair genre dat later de 'Kaarten van nationale vernedering' ging heten, werd op grote schaal afgebeeld in boeken en pamfletten als een waarschuwing aan de Chinese bevolking.

het land ruim vijftig jaar lang gebombardeerd en geplunderd door allerlei indringers die diep in de Chinese economie waren doorgedrongen. In hun honger naar macht en grondstoffen in een rijk en afgegrensd deel van het Verre Oosten – zoals het toen werd genoemd – waren om territoria concurrerende westerlingen naar de kusten en grenzen ervan getrokken. De Chinezen, onbekend met het wereldbeeld van de barbaren en te zelfgenoegzaam over hun eigen cultuur, betaalden een hoge prijs voor de onwelkome gasten. Aan het begin van de twintigste eeuw was de haat tegen buitenlanders dan ook groot. Mensen hadden het over de 'buitenlandse duivel' en een hele reeks volksopstanden (waaronder de Bokseropstand) laaiden overall in het land op en legden het bijna lam. Het wemelde van de geruchten die bij de vroegere afkeer van de verspreiding van het christendom aansloten. Verteld werd dat westerse missionarissen sodomie met Chinese kinderen bedreven en hun ogen uitstaken; dat ze vrouwen vermoordden en oogsten vernietigden.¹ Hoewel ze lang niet altijd klopten, werden de verhalen geloofwaardig doordat er onmiskenbaar sprake was van rassendiscriminatie en uitbuiting, zowel in China als in het buitenland. Zo leidden anti-Chinese gevoelens in Californië tot de eerste Chinese Exclusion Act, de federale wet van 1882 die steeds werd vernieuwd en pas in 1943 werd ingetrokken. Met als gevolg dat de Chinese arbeiders in de VS illegaal en goedkoop bleven en geen Amerikaans staatsburger konden worden. Zelfs in China zelf mochten geen Chinezen komen in bepaalde openbare ruimtes die onder buitenlandse jurisdictie vielen.

In de cruciale decennia voorafgaand aan de beweging van 1898 zagen politiek bewuste Chinezen de groeiende tweedeling in de wereld: de winnaars en de verliezers. Kranten – waarvan in 1873 de eerste in China verscheen – vermeldden dat oude beschavingen als Perzië, Egypte en India een voor een ten onder gingen door de opkomst van Europese landen. Vietnam, China's voormalige vazalstaat en taalver-

want, vocht tegen de Fransen; de Boeren streden in Transvaal tegen de Britten als kolonisten tegen kolonistoren; de Grote Oceaan werd een nieuw internationaal strijdtoneel toen de Amerikanen met de inname van Hawaii, Guam en de Filipijnen hun positie daar consolideerden. Ook werd duidelijk dat een verloren strijd tegen onderdrukkers tot de teloorgang van het recht op het gebruik van de moedertaal kon leiden. Nadat de opstand in Polen in 1864 door de Russen was onderdrukt, werd daar het Russisch als officiële taal ingevoerd. In China brachten tijdschriften en kranten als waarschuwing verhalen over Poolse slaven in omloop.

Behalve door falende diplomatie, gebrek aan hervormingen en hardnekkige corruptie werd het keizerrijk ook nog ondermijnd door het onvermogen van het Qing-hof om de massale armoede en honger te lenigen. Er heerste veel sociale onrust in het land, niet alleen bij de Bokkers, maar ook bij religieuze sekten en minderheden als de Taiping en moslims in het noordwesten van het land. In Noord- en Noordoost-China zuchtten hele landstreken onder de ergste droogte, hongersnood en plagen in meer dan een eeuw. En bovenop al die schaarste kwam de bevolkingsgroei: halverwege de negentiende eeuw was de bevolking verdrievoudigd. Missionarissen maakten melding van boeren die uit pure wanhoop de katoenen vulling uit hun kleren scheurden of de schors van bomen schraapten om op te eten; er waren zelfs gevallen bekend van kannibalisme, waarbij mensen het lichaam van naasten, waaronder dat van hun kinderen, opaten. Vanaf 1860 werd het platteland geteisterd door meer en meer boerenopstanden.

Tegen het begin van de twintigste eeuw was er dus alle reden om bezorgd te zijn over de toekomst van China. Maar zoals sommige keizerlijke ambtenaren en geleerden in kranten en beleidsanalyses schreven, het was nog niet te laat voor China om zichzelf te redden. De hervormingsbeweging van 1898, geleid door Kang Youwei en zijn student Liang Qichao, bestond uit geleerden en ambtenaren die sa-

men pleitten voor hervormingen van bestuur, onderwijs en defensie. Wang Zhao behoorde tot deze groep. De hervormers waren progressief en in sommige gevallen westers gezind, en deden gematigde voorstellen voor institutionele en beleidsmatige veranderingen. Vooral de desastreuze militaire nederlaag tegen Japan in 1895 leidde bij hen tot het idee dat het land weer een sterkere basis moest krijgen. Aangespoord door dat verlies voelden tal van Chinezen zich gedwongen tot het maken van een nuchtere analyse van de staat van het land: niet alleen van de technologische achterstand, maar ook van het interne verval. Ambtenaren en intellectuelen die als gezant, student of geheim afgezant van het keizerrijk naar Europa of Amerika reisden, verbaasden zich over het elektrische licht en de telegrafie, de stoomlocomotieven en trams, het praktische onderwijs, de politieke stelsels en de cultuur waarin individuele vrijheid en modernisering hoog werden gewaardeerd. Terwijl krantenkoppen angst zaaiden en het spookbeeld opriepen van buitenlandse duivels als de bron van alle kwaad, wezen koelere waarnemers erop dat de oorzaak van de nationale zwakheid in feite niet bij de buitenlanders lag. Er was iets anders mis. Om een oplossing te vinden moest de hele situatie in China vanuit een nieuw perspectief bekeken worden. De beweging van 1898 oefende druk uit op de machthebbers om na te denken over het eventuele opgeven van het Chinacentrische wereldbeeld en het omarmen van belangrijke elementen van het westerse denken.

Kang Youwei, een scherpzinnig confuciaanse denker uit Guangdong, had grote politieke ambities aan het hof. Hij probeerde leden van de keizerlijke familie tegen elkaar uit te spelen. Liang Qichao, een vroegrijpe upstart uit dezelfde provincie, volgde de tactiek van zijn leermeester en groeide later uit tot een intellectueel leider met eigen ideeën. Ze vonden gehoor bij de zesentwintigjarige keizer, die enkele van de door hen geopperde hervormingen doorvoerde en zo liet zien dat hij het wilde opnemen tegen zijn machtige tante. Maar de keize-

rin-weduwe kreeg al snel het idee dat de hervormingen haar macht direct zouden beknotten. Ze blies ze af, liet de hervormers arresteren en plaatste de keizer zelf onder huisarrest in de Verboden Stad. Wang vreesde voor zijn leven en vluchtte naar Japan.

De keizerin-weduwe mocht de beweging van 1898 dan een kopje kleiner gemaakt hebben, de roep om hervorming had al om zich heen gegrepen. Allerlei tradities begonnen te kraken onder de nieuwe kritische blikken – van het afbinden van de voeten en het feodalisme tot het confucianisme – en het Chinese schrift werd bijzonder zwaar onder vuur genomen. Westerse opvattingen speelden daarbij een rol. Het Chinese schrift, ooit vereerd, zelfs verheerlijkt door de bevolking en overgenomen door naburige volkeren, maakte inmiddels een onhandige en achterlijke indruk. Het was door de filosoof Hegel uit de zich voortbewegende geschiedenis verbannen omdat ‘de aard van het schrift op zichzelf een grote belemmering vormt voor de ontwikkeling van de wetenschappen’.² Het zou door zijn aard onverenigbaar zijn met de logica en ongeschikt voor het abstracte denken. En wie alleen al pogingen deed om het te spreken, riskeerde een levenslange misvorming van het gezicht. ‘Hun tanden staan anders de onze,’ merkte de bisschop van Dromore, Thomas Percy, op met de kille nieuwsgierigheid van een chirurg. ‘De bovenste rij staat naar voren en raakt soms de onderlip of op zijn minst het tandvlees van de onderste rij, die naar binnen staat; de beide kaakranden vallen bijna nooit op elkaar, zoals bij Europeanen.’ De klanken die de Chineessprekende produceerde, waren nog erger: ‘Het is een soort schreeuw die uit de maagholte komt en die moeilijk onder woorden te brengen is. Je moet het zelf meemaken.’³

Ook dichterbij huis werden de gebreken van het Chinese schrift aan de kaak gesteld, ook door voormalige gebruikers. China’s buurland en gloednieuwe kolonisator Japan verminderde het aantal Chinese karakters in zijn lexicon en experimenteerde met romanisatie. Het nam daar-

mee afstand van het door karakters gedomineerde schrift en erkende met zijn alfabetische schrift in feite de superioriteit van het Westen. Maar ook Chinezen die niet met de vooroordelen van buitenlanders waren behept, meenden dat hun schrift de modernisering in de weg stond. In plaats van de toetreding tot de wereld van hun land te vergemakkelijken, was het een belemmering. Het internationale communicatieverkeer verliep steeds meer via de telegrafie en andere gestandaardiseerde media die ervan uitgingen dat een taal uit zesentwintig fonetische letters bestond die, aan elkaar geregen, woorden vormden, en dat die woorden, hardop gelezen, meestal klonken als de perfecte som van hun delen. Dat landen zonder Latijns alfabet in het nadeel waren, was duidelijk.

Dat inzicht droeg bij aan de angst dat een oude beschaving als de Chinese misschien wel te oud was om zichzelf opnieuw uit te vinden. Het karakterschrift is moeilijk te leren, maar nog verontrustender was dat het behoud ervan op scholen en elders de ontwikkeling tegenhield. Moderne vakken als wiskunde, natuurkunde en scheikunde vereisen een koele en abstracte manier van denken. Als China op gelijke voet met het Westen wilde komen en net zo rijk en machtig wilde worden, moest het een voor die kennis geschikte taal hebben. Het Chinese schrift was de poort waar de kennis en vertaalde boeken uit het buitenland doorheen moesten.

Het leren van de Chinese karakters alleen al was slecht voor de geestelijke gezondheid, zo waarschuwden sommige Chinese opvoeders. De recente introductie van de westerse kennis over de anatomie, vooral over de hersenen en het zenuwstelsel, zorgde voor het idee dat veel uit het hoofd leren niet slimmer maar juist dommer maakt. En de angst voor mentale uitputting leidde er weer toe dat er onder studenten, zakenlieden en ook anderen een enorme vraag ontstond naar middeltjes als ‘Dr. Yale’s Breintonic’ en ‘Dr. William’s roze pil voor bleke mensen’. De Breintonics, aan de man gebracht door het recla-